ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-01110

OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA MASOFAVIY TA'LIMNI O`QITISH TIZIMLARI VA AMALIY IMKONIYATLARI

Shohista Maqsud qizi Yusupova
Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti magistranti
yu.shokhista@gmail.com

ANNOTATSIYA

Maqolada masofaviy ta'lim va uni oliy ta'lim muassasalarida o`qitishda virtual ta'limni boshqarish tizimlari mazmuni, vazifasi, foyda va kamchiliklari, ularning amaliy imkoniyatlari bo`yicha fikrlar yoritilgan.

Kalit so'zlar: Masofaviy ta'lim, masofaviy o`qitish, oliy ta'limda masofaviy o`qitish, virtual o`qitishni boshqarish tizimi, masofaviy o`qitish tizimi, onlayn ta'lim, onlayn kurslar, elektron ta'lim, Internet, elektron hujjat, innovatsion ta'lim, masofaviy ta'lim texnologiyalari.

ABSTRACT

The article describes the content, functions, advantages and disadvantages of virtual education management systems in distance learning and its teaching in higher education institutions, their practical capabilities.

Keywords: Distance education, distance learning, distance learning in higher education, virtual learning management system, distance learning system, online learning, online courses, e-learning, Internet, electronic document, innovative education, distance learning technologies.

KIRISH

Masofaviy ta'lim (MT) - bu o`qituvchi va o`quvchi bir biri bilan masofa yoki vaqt orqali ajratilgan sababli, informatsion texnologiyalardan fodalanilgan tarzdagi ta'lim turi. Bu ta'lim turining bir necha modellari mavjud, ular masofaviy ta'lim tashkil qilinishiga sabab bo`lgan vaziyatlari bilan farqlanadi:

- geografik sabablar (mamlakat maydoni, markazlardan geografik uzoqlashgan regionlar mavjudligi);
- mamlakatni kompyuterlashtirish va informatsiyalashtirish darajasi;
- transport va kommunikatsiyalar rivojlanish darajasi;
- masofaviy ta'lim uchun mutaxassislar mavjudligi;

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-01110

- ta’lim sohasida informatsion va kommunikatsion texnologiyalardan foydalanish darajasi;
- mamlakatning ta’lim sohasidagi odatlari.

Masofaviy ta’lim, shuningdek, elektron ta’lim va onlayn ta’lim deb ham atalib, bu ta’limning asosiy elementlari o`qituvchilar va o`quvchilar o`rtasida o`qitish paytida jismoniy ajratish hisoblanadi va talaba-o`qituvchi va talaba-talaba muloqotini yengillashtirish uchun turli xil texnologiyalardan foydalanishni o`z ichiga oladi. Masofaviy o`qitish an’anaviy ravishda odatiy bo`lmagan talabalarga, masalan, doimiy ishchilar, harbiy xizmatchilar va norezidentlar yoki uzoq ma’ruzalarda qatnasha olmaydigan chekka hududlardagi shaxslarga qaratilgan. Biroq, masofadan o`qitish dunyo ta’limining asosiy qismiga aylanib ulgurganligi uchun ham, tendentsiyalar doimiy o`sishga ishora qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

So`nggi yillarda O`zbekistonda milliy ta’lim sohasida yangi islohotlar boshlandi. Ta’limni boshqarish hukumat boshlig`i tomonidan qattiq tanqidlarga uchradi. Respublika milliy ta’lim tizimini boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish muammosiga tizimli innovatsion yondoshishga qaratilgan normativ-huquqiy hujjatlar ishlab chiqildi. O`zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 5 iyundagi PD-3775-sonli “Oliy ta’lim muassasalarida ta’lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng ko`lamli islohotlarda faol ishtirokini ta’minlash bo`yicha qo`shimcha chora-tadbirlar to`g`risida”gi Farmoni O`zbekistondagi ta’lim sohasidagi tub o`zgarishlarning huquqiy asoslari markaziga aylandi. Ushbu qonunga binoan hududlarda yangi oliy o`quv yurtlarini yaratish, kadrlar tayyorlash bo`yicha zamonaviy ta’lim va ixtisoslashtirish sohalarini, shuningdek, sirtqi va kechki ta’lim bo`limlarini ochish, oliy o`quv yurtlariga qabul kvotalarini ko`paytirish muhim islohotlardan bo`lib qoldi. Endi ta’lim sohasida zamonaviy aralash shakllarni o`z ichiga olgan o`qitishning zamonaviy shakllarini joriy etish tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Samarali innovatsiyalarni kuchaytirish tartibga solish tomonidan ta’lim berish ham dolzarb vazifadir.

Mamlakatimizda 2019 yilning oktabrida O`zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontseptsiyasi qabul qilindi. Unda oliy ta’lim muassasalarida o`quv jarayonini bosqichma-bosqich kredit-modul tizimiga o`tkazish ahamiyatli yangilik bo`ldi. Pandemiya sharoitida 2030 yilgacha Rivojlanish kontsepsiyasida ko`zda tutilgan tadbirlarni amalga oshirish kutilmagan va ko`p jihatdan majburiy tezlashuvni qamrab oldi. Muammolarga yetarlicha javob berish

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-01110

uchun butun ta’lim tizimini, shu jumladan, nafaqat oliy ma’lumotni, balki o`rta maktabni va hatto maktabgacha ta’limni zudlik bilan qayta tashkil etish kerak edi. Qisqa vaqt ichida O`zbekistonning to`liq ta’lim tizimi raqamli va masofaviy ta’lim tamoyillari asosida qayta qurildi va ishga tushirildi.

Kovid-19 pandemiyasi va unga hamrohlik qilgan karantin nafaqat odatiy turmush tarzini va odamlarning mehnat faoliyatini buzdi, balki fuqarolik jamiyati xatti-harakatlarini tashkil etishning yangi imkoniyatlarini ham ochib berdi. Bu karantin ostida bo`lgan ta’lim tizimiga to`liq taalluqlidir. Ta’lim jarayoni ishtirokchilarining harakatlanish erkinligiga har xil cheklovlarni kiritish bilan buzilgan ta’lim jarayonini o`rnatish zarur edi. Ushbu sharoitda masofadan o`qitish hayotni saqlab qolish rolini o`ynadi.

NATIJALAR

Respublika oliy ta’lim muassasalarida o`quv jarayonini uzluksizligini ta’minlash hamda talabalarning bilim olish faoliyatini masofadan turib metodik qo`llab-quvvatlash maqsadida 2020 yil 1 apreldan masofaviy ta’lim platformalari ishga tushirildi. Bunday platformalar, avvalambor, imkoniyati bor talabalarga mutlaqo yangi formatdagi, ya’ni virtual muhitda talabalar va o`qituvchi auditoriyasini shakllantirish orqali o`quv jarayonini tashkil etish imkoniyatini berdi.

Masofaviy o`qitish tizimi (Distance Learning System) masofaviy o`qitishni tashkil qilish, o`quv jarayonini qo`shimcha qo`llab-quvvatlash tizimi, elektron hujjat aylanishi, elektron o`quv materiallarini yaratish, o`rganilayotgan fan doirasida boshqaruvni boshqarish va taraqqiyotni baholash va maslahat berish uchun dasturiy ta’minotdir. Masofaviy o`qitish o`qituvchi va talaba bir-biridan uzoq bo`lsa, o`qitishga imkon beradigan Internet texnologiyalaridan faol foydalanishni nazarda tutadi. Endi buning uchun Internet yoki mahalliy kompyuter tarmoqlarining imkoniyatlaridan foydalanilmoqda.

Zamonaviy ta’lim sohasi ta’limning bir necha shakllarini taklif etadi: kunduzgi, sirtqi, kechki, sirtqi va masofaviy o`qitish.

Masofaviy o`qitish jamiyat taraqqiyotining zamonaviy darajasiga hozirgi talablar asnosida eng mos keluvchi ta’limdir. Klassik ta’lim shakllaridan farqli o`laroq, masofaviy o`qitish telekommunikatsiya texnologiyalari va Internet sohasidagi barcha so`nggi innovatsion, texnik yutuqlardan foydalangan holda amalga oshiriladi. Masofadan o`qitish tizimlari ham maktab o`quvchilarini, ham talabalarni, ham ishchilarni ish joyiga tayyorlashga imkon beradi.

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-01110

Hozirda masofaviy o`qitish tizimi, masalan, MS Office to`plami singari sotib olinadigan va o`rnatiladigan tayyor dasturiy mahsulot bo`lib, foydalanuvchi qo`llanmasi o`rganilgandan so`ng yoki qisqa o`quv kursidan o`tilgandan so`ng, tizimda kurslar yaratiladi.

Masofaviy o`qitishning har qanday tizimi – bu barcha masofaviy ta'lim tadbirlarini rejalashtirish va o`tkazish uchun, ko`pincha kunduzgi, sirtqi va kechki dasturlar bilan birgalikda foydalaniladigan tizimli axborot majmuasidir. Chet elda bunday tizimlar odatda "Ta'limni boshqarish tizimi" (Learning Management System) deb nomlanadi, bu ularning kengaytirilgan funksionalligini va butun ta'lim muassasasi ishida muhim rol o`ynashini ko`rsatadi.

Ta'lim jarayonini boshqarish tizimi (Learning Management System) quyidagilarga imkon beradi:

• Ta'lim jarayonini qo`llab-quvvatlash uchun qo`shimcha tizimni tashkil etish.

• O`quv ishlarini tashkil etish va korporativ markazlarda, tijorat tashkilotlarida ishlash uchun hodimlar va talabnoma beruvchilarning malakasini sinovdan o`tkazish.

• Talabalar ta'lim hududidan jismonan chiqarilganda, ma'lum bir mavzular/kurslarga obuna bo`lganlarida, o`qituvchilardan uslubiy ko`rsatmalar va maslahatlarni olganlarida va test topshiriqlarining ma'lum bir to`plamini bajarganlarida masofadan o`qitishni o`tkazish.

• Ta'lim markazlari, kurslar va universitetlardagi o`quv jarayonini boshqarish, sinov va malaka oshirish, ta'lim sifatini oshirish, bir vaqtning o`zida o`qitiladigan talabalar sonini ko`paytirish.

Masofaviy o`qitish tizimi quyidagi vazifalarni bajarish va shu maqsadlarga erishish uchun ishlatiladi:

1. Ta'lim jarayonini boshqarishni avtomatlashtirish va markazlashtirish.
2. Talabalarning ularga kirish imkoniyatini ta'minlash uchun o`quv materiallarini joylashtirish.
3. Masofaviy o`qitish texnologiyalari (DLT) standartlarining dolzarbligini saqlash.
4. O`quv materiallarini qayta ishlatilishini ta'minlash, ta'lim mazmunini shaxsiylashtirish.
5. Ta'lim jarayoni ishtirokchilari o`rtasida o`zaro hamkorlik qilish imkoniyatlari va vositalarini kengaytirish.

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-01110

6. Ta’lim samaradorligini oshirish va o`quv xarajatlarini kamaytirish. Ta’lim jarayonini tezlashtirish.

7. Ta’lim dasturlarini amalga oshirish samaradorligini monitoringini soddalashtirish.

Ta’limni boshqarish tizimi LMS quyidagi imkoniyatlarni taqdim etadi:

- O`qitishning barcha turlarini boshqarish (elektron, kunduzgi va sirtqi).
- Bilim va ko`nikmalarni tekshirish.
- Treningni tahlil qilish va natijalarni baholash.
- Tarkib va dasturlarni taqdim etish.
- O`quv materiallari arxivi.

MUHOKAMA

Albatta, har bir kompaniya, tashkilot yoki muassasa masofaviy o`qitish muammolarini hal qilishda o`z ehtiyojlariga ega. Qaysi tizimga ehtiyoj borligini tushunish uchun bozorda taqdim etilgan barcha LMSlarni baholash kerak. Shundan keyingina tashkilot yoki muassasa ichidagi integratsiya jarayonlarini boshlashi mumkin.

Onlayn kurslarni yaratishni endi boshlaganlar masofadan o`qitish tizimining rivojlanishi nimaligini bilishadi. Ahir, elektron ta’lim LMSning ajralmas qismidir. Ushbu tizim juda muhimligining sakkiz sababi bor: Barcha ma’lumotlar bitta joyda. O`quv materiallari bir joyda to`planishi mumkin, bu disklar va boshqa ommaviy axborot vositalaridan foydalanishni istisno qiladi. Bundan tashqari, ushbu yondashuv o`rganishni osonlashtiradi va ma’lumotlarni yo`qotish ehtimolini kamaytiradi.

Kerakli tarkibga bepul kirish. Elektron ta’lim kurslarini nafaqat shaxsiy kompyuterlar, balki smartfonlar va boshqa innovatsion gadjetlar orqali ham o`tkazish mumkin. Barcha ma’lumotlar bir serverda joylashgan.

O`quv jarayonini tahlil qilish. An’anaviy mashg`ulotlardan farqli o`laroq, LMS kursni kuzatib borish va uning yakunlanishini kafolatlash imkonini beradi. Agar foydalanuvchi ma’lumotni o`zlashtirmasa, unda o`quv samaradorligini oshirish uchun boshqa o`quv manbalarini tavsiya etish mumkin. Deyarli barcha LMS avtomatik ravishda hisobotlarni tuzadi va talabalarning xatosini ko`rsatadi. Istalgan vaqtda modulga o`zgartirish kiritish imkoni mavjud.

Minimal xarajatlar. An’anaviy mashg`ulotlar haqida gap ketganda, muassasa xarajatlari, binolarni ijaraga olish va boshqalar kabi nuanslarni hisobga olish kerak. Masofaviy ta’lim tizimi real vaqt rejimida kurslarni tashkil etish xarajatlarini kamaytirish orqali ushbu muammolardan xalos bo`lishga yordam beradi.

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-01110

Yuqori samaradorlik. LMS asosiy ma’lumotni qoldirib, mashg`ulotdagi barcha muhim bo`lmagan qismlarni olib tashlashga imkon beradi. Qisqa vaqt ichida o`zlashtirish uchun talabalarning o`zlari darsning istalgan qismini tanlash huquqiga ega. Boshqa narsalar qatori, foydalanuvchilar darhol o`zlarining bilimlarini test, imtihon yoki maxsus simulyatordan o`tish orqali sinab ko`rishlari mumkin.

Barcha talablarni hisobga olgan holda. Har bir kompaniya yoki tashkilot o`z tizim va qoidalariga ega bo`lganligi sababli, onlayn kurslar rahbariyat tomonidan tasdiqlangan me’yorlarga moslashtiriladi. Istalgan vaqtda administratsiya doimo tezda yangi standartlarni joriy qila olish imkoniyati mavjud.

Materiallar yangilanib turishi. Ilmiy ishlar doimiy ravishda yangilanadi, shuning uchun o`quv dasturiga o`z vaqtida o`zgartirish kiritish mumkin. LMS bunday imkoniyatni yaratadi, talabalar muhim ma’lumotlarni unutmasdan, so`nggi ilmiy dalillarni olishadi.

Turli saytlar, forumlar va ijtimoiy tarmoqlar bilan integratsiya. Tizim elektron ta’limni ijtimoiy tarmoqlarga (VK, Facebook, Twitter, LinkedIn, YouTube) tez va osonlik bilan birlashtiradi. Qanchalik ko`p veb-saytlar jalb qilinsa, onlayn kurslar hamma uchun tez-tez eshitiladi.

LMSning kamchiliklari. Aniq afzalliklarga qo`shimcha ravishda, onlayn kurslar ishtirokchilari bilishi kerak bo`lgan LMSning quyidagi kamchiliklari ham mavjud:

- Elektron ta’lim masofadan turib amalga oshirilganligi sababli o`qituvchi va talabalar o`rtasida yuzma-yuz muloqot qilish imkoniyati yo`q. Bunday holda, mashg`ulotlarga individual yondashuv mavjud emas.
- Talaba va o`qituvchi o`rtasida to`g`ridan-to`g`ri aloqaning yo`qligi o`quv jarayonini boshqarish va uning natijalarini baholashni qiyinlashtiradi.
- Masofadan o`qitish talabalardan qat’iy intizomni talab qiladi, ammo barchasi talabaning o`ziga bog`liq.
- Doimiy ravishda ta’lim muhitida bo`lish uchun har bir foydalanuvchida bo`lmagan yuqori sifatli texnik jihozlar kerak.
- Amaliy mashg`ulotlarning yetishmasligi.
- Talaba ustidan qo`shimcha rag`batlantirish va doimiy nazorat yo`q.
- Agar mutaxassislar yetarli malakaga ega bo`lmasalar, u holda o`quv dasturlari kam rivojlangan bo`lishi mumkin.
- Talaba o`z bilimlarini faqat yozma ravishda taqdim etishi mumkin, og`zaki shakli yo`q.

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-01110

LMSning afzalliklari. LMS ning asosiy afzalliklari elektron ta’lim kontseptsiyasidan kelib chiqadi va uning an’anaviylikdan farqlari:

• Kirish erkinligi – talaba deyarli hamma hududda o`qiy oladi. Voyaga yetgan talaba asosiy ishini to`xtatmasdan o`qishi mumkin.

• Ta’lim xarajatlarini kamaytirish – talaba metodik adabiyotlar xarajatlarini o`z zimmasiga olmaydi. Bundan tashqari, tejash o`qituvchilarga berilishi kerak bo`lmagan ish haqi, ta’lim muassasalarini saqlash va boshqalar hisobiga o`sib boradi.

• Ta’limning moslashuvchanligi – o`quv jarayoni o`qituvchilar va talabalarning imkoniyatlari va ehtiyojlariga moslashtirilishi mumkin.

• Zamon bilan hamnafas rivojlanish imkoniyati – elektron kurslar foydalanuvchilari: o`qituvchilar ham, talabalar ham o`z mahorat va bilimlarini eng so`nggi zamonaviy texnologiyalar va standartlarga muvofiq rivojlantiradilar. Elektron kurslar o`quv materiallarini o`z vaqtida va samarali yangilashga ham imkon beradi.

• Potentsial teng ta’lim imkoniyatlari – o`rganish ma’lum bir ta’lim muassasasida o`qitish sifatidan mustaqil bo`ladi.

• Bilimlarni baholashning obyektiv mezonlarini aniqlash qobiliyati – elektron ta’limda o`quvchining olgan bilimlari o`quv jarayonida aniq mezonlarni belgilash mumkin.

O`quv materialini yuklab olish. Navigatorda xaritalarni o`rnatish singari, murabbiy SCORM, Tin Can va boshqalar formatidagi tayyor kurslarni masofadan o`qitish tizimiga yuklashi mumkin. Shuningdek, media-kutubxonadagi materiallarni turli formatdagi DOC, PDF, XLS, PowerPoint taqdimotlari, audio yozuvlar, Wiki, Flash video va o`quv qo`llanmalarini birlashtirgan holda o`zi darslarni to`plashi mumkin.

Hozirgi kunda dunyo universitetlari tomonidan ishlatiladigan eng mashhur tizimlari mavjud, ular oliy o`quv yurtlari ehtiyojlariga to`liq mos keladigan va to`liq jarayon uchun universitetlar uchun zarur bo`lgan imkoniyatlarni ta’minlaydigan universitet tizimlari uchun moslashtirilgan platformalardir.

Platformalar xususiyati:

1. Keng xususiylashtirish imkoniyatlari bilan “Moodle Free” platformasi. Faqat bir serverda o`rnatiladi. Funktsional imkoniyatlarni kengaytirish uchun ko`plab plaginlar mavjud. Ma’muriyat uchun veb-ishlab chiqish qobiliyatlarini talab qiladi.

2. “iSpring” korporativ sektor uchun platforma. Barcha turdagi o`quv materiallari, veb-seminarlar, batafsil statistika va ofis hujjatlari va videofilmlaridan kurslar va simulyatorlarni tezda yaratishga imkon beruvchi kurs muharriri uchun yordamchi tizimdir.

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-01110

3. “WebTutor” Modulli HRM platformasi, bu nafaqat kadrlar tayyorlashni, balki barcha kadrlar bilan ishlash jarayonlarini tashkil etishga imkon beradi: kompetensiyani baholash, ishga qabul qilish va dastlabki mashg`ulotlarni avtomatlashtirish imkonini yaratuvchi keng imkoniyatlarga ega bo`lgan murakkab tizim hisoblanadi.

4. “Teachbase” Cloud ga asoslangan o`quv platformasi. O`rnatilgan kurs muharriri mavjud – kurs sahifasi Tilda-da odatdagi ochilish sahifasi singari qurilgan. Kurslarni sotish imkoni mavjud.

5. “GetCourse” info-biznesmenlar orasida eng mashhur platforma. Veb-seminarlar, ko`plab to`lov tizimlari bilan integratsiya va kurslarni o`g`irlashdan himoya qilish vazifalari bor.

6. Oddiy veb-sayt asosida o`quv portalini yaratishga imkon beruvchi WordPress uchun “Memberlux” plagini. Bir martalik to`lov mavjud bo`lib, boshlang`ich ma’lumot uchun ishbilarmonlarga mos keladi.

XULOSA

LMSni amalga oshirish uchun yaxshi qurilgan texnologik infratuzilma zarurdir. O`qituvchilar o`zlarining o`quv dasturlarini elektron ta’limga moslashtirishga tayyor bo`lishlari kerak. Masofaviy ta’lim texnologiyalari yordamida nafaqat bir qator muntazam pedagogik harakatlarni kompyuter yelkasiga ko`chirish, balki chinakam sifatli, individual, tabaqalashtirilgan ta’limni tashkil etish ham mumkin.

REFERENCES

1. O`zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 5 iyundagi PD-3775-sonli “Oliy ta’lim muassasalarida ta’lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng ko`lamli islohotlarda faol ishtirokini ta’minlash bo`yicha qo`shimcha chora-tadbirlar to`g`risida”gi Farmoni.
2. N.Duseinov, B.Ahmedov, “Masofaviy ta’lim tizimi” ilmiy maqola, researchgate.net, 2021.
3. S.Qo‘chqorova, A.Norbekov “Masofaviy ta’lim texnologiyasi”, ma’ruza matni, Navoiy, 2020.
4. Z.F.Sharopova “Ta’lim texnologiyalari”, “Navro`z”, Toshkent, 2019.
5. М.Ефимовна, В.Сысоева “Методика дистанционного обучения.” Учебное пособие для вузов. 2017.
6. Distance Education for Teacher Training: Modes, Models, and Methods Mary Burns Education Development Center, Inc. Washington, DC 2011.